

Jung Károly

A „MÁRIAÜLTE GAZ” EREDETMAGYARÁZÓ MONDATÍPUS ELTERJEDÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ

(KOMPARATISZTIKAI ADATOK)

A magyar mondakutatás elméleti irodalma a hatvanas-hetvenes évek eredményei és összegezései után¹ az utóbbi két évtizedben megcsappant; néhány kutató érdeklődése elsősorban a hiedelemmonda felé fordult, s ez egyben a hiedelmek természetének kutatását is maga után vonta.² Időközben napvilágot látott a magyar hiedelemmonda-katalógus, a régóta nélkülözött kézikönyv azonban már eleve mellőzte a teljesség igényét, mivel a típusok és típusszámok kialakításában nem a teljes ismert magyar hiedelemmonda-anyagra épült, csupán egy feldolgozott kisebb részére.³ Ily módon azután e katalógus legjobb próbái a feldolgozásra kerülő terjedelmesebb mondakorpuszok; eddig — tudomásunk szerint — egy publikált és egy kéziratot mondagyűjtés apparátusa használta fel e katalógust a változatok besorolásakor.⁴ Egyes újabb kiadványokban nem tapasztalható, hogy a kutatók éljenek e katalógus felhasználásának lehetőségével. Ez annál is inkább sajnálatos, mivel éppen a felhasználás és gyakorlati alkalmazás mutathat rá a magyar hiedelemmonda-katalógus hiányosságaira, s így születhetnek meg az új javaslatok, amelyek virtuálisan figyelembe vehetők lennének a teljes (teljesebb) magyar hiedelemmonda-katalógus majdani kidolgozásakor.⁵

A magyar mondakincs anyagának osztályozása a napjainkban közkezen forgó kézikönyvekben eléggé megnyugtatónak látszik; nem jelenti azonban azt, hogy terminológiai tekintetben is lezárult az egységesítési folyamat;⁶ a dolgozatunkban érintendő eredetmagyarázó mondák más-más kutatók szóhasználatában természetmagyarázó vagy aetiológiai mondaként is olvashatók, ami azt mutatja, hogy a múlt század mondafelfogásának egyes elemei (természeti mondák — *Natursagen*) ma is felbukkannak. Mivel a monda műfajának ez a csoportja eléggé heterogén elemeket egyesít, elképzelhető, hogy a mondaelmélet további munkálatai során az eredetmagyarázó mondák tovább differenciálódnak, minden bizonnyal számítani kell tehát az egységes terminológiára is.

A magyar eredetmagyarázó mondák katalógusa még nem készült el, remény van azonban arra, hogy készítője, Nagy Ilona hamarosan befejezi. Már elkészült azonban és megjelent a magyar legendamesék katalógusa, amely a Szent Péter-történeteken keresztül sok vonásában érintkezik az eredetmagyarázó mondákkal.⁷ Mivel az eredetmagyarázó mondák egy része a népi hiedelmek bizonyos területeit is magába olvasztja, így kerülhetett sor arra, hogy a magyar hiedelemmonda-katalógus olyan típusokat is felölel, amelyek majd beletartoznak az eredetmonda-katalógusba is. Gondoljunk itt a „mitikus állatok” és a „mitikus növények” elnevezésű csoportokra, amelyek aetiologikus vonatkozásokat is tartalmaznak.⁸ Mindez arra látszik utalni, hogy az elkészülő részkatalógusok publikálása után még sok teendő vár a mondakutatásra, hogy árnyaltabb módon elkülönítse egymástól az összefüggő, de egymástól mégis eltérő (vagy eltérő vonatkozásokat is tartalmazó) mondacsoportokat.

Az alábbiakban egy „mitikus növény” kérdését fogjuk megvizsgálni az eddig ismert variánsok alapján, vagyis azokat a szövegeket tekintjük át, amelyek „magyarázatot” kínálnak bizonyos botanikai jellegzetességekre. A szövegek megfelelnek annak a jellemzésnek, amelyet az eredetmítoszok egyes csoportjai kapcsán állapított meg az egyik kutató: „... növények életének *vagy egyes vonásainak* (a kiemelés tőlünk — J. K.) keletkezéséről szóló történetek”.⁹ Mivel az idézet a mitológiai vonatkozásokat is hangsúlyozza, nyilvánvaló, hogy ez az eredetmonda-típus ugyanúgy besorolható a hiedelemmondák körébe is. Jelezzük azonban, hogy a „Máriaülte gaz”-típus a magyar hiedelemmonda-katalógusban nem került feldolgozásra.

Eddigi ismereteink szerint ennek a mondatípusnak öt magyar nyelvű változata olvasható. Az első adatok a XIX. század hetvenes éveiből származnak, a legutóbbi pedig századunk nyolcvanas éveiből. Mintegy száz évet fognak át a változatok, ehhez az időhöz képest tehát nem túl gyakori előfordulásával számolhat a kutatás. Mint a későbbiekben utalni fogunk rá, figyelembe véve néhány szláv párhuzamot, a néphagyomány nem minden esetben vonatkoztatja azonos növényfajtára ezt az eredetmagyarázó mondatot. Lássuk először a szövegeket.

1. „Mikor a Boldogságos Szűz a kis Jézust nevelte, annyira vót (in menstruatione), hogy asz gondolta: kéntelen bele möghalni. Mönt, asztán a zöd fű között tanáta a hunyórokat (=fű), ráút, még maji nap is mögláccik rajta a Boldogasszony (menstruatio)-ja, a csík mögláccik rajta.”¹⁰

2. „Márija vándorút a földön. Má nagyon fáratt vót, egy helön leüt az árokpartra, a füre. Ippeg rajta vót a baja. Hét szőrszoknya vót rajt, a bajának a hele mégis ott maratt azon a gazon, amellikre ráút. Ezt a füvet máig is úgy hilik: Márijaülte gaz, mer a levelin ujan barnás fótok vannak.”¹¹

3. „Polygonum Lapathifolium L.: Hunyor; laba gisti. A levelén

lévő piros foltról azt tartják, hogy ez azért van, mert a Krisztus keresztje alatt volt, és reá csepegett a vére.”¹²

4. „És Mária, tisztulása vót a Máriának, leszállt a számárról, a számár hátáról, és rácsöppent a vér a fűre. A fű látható. Mer a fű zöld, a vér piros. Arra Fehér megyébe ez a fű nagyon sok van. Ezt én magam is láttam, mer oda jártunk répamunkára. Ha nagyobb vót a levél, nagyobb vót a csepp, ha kisebb vót a levél, kisebb a csepp, de ez valóban így van.”¹³

5. „Nos, és ez ojan, hogy mosmá tiszta fehér, abba egy morzsa piros sincs. És mikó én kislány vótam, még vót annyi, hogy csak a széle vót egy picit fehér. Ez a Szűz Máriának a szégyenvirágjo. Vahamikó — no jó van, most ember vagy, én öregasszony vagyok, dehát most szégyen vagy nem szégyen — a Szűz Máriának a havibaja rácsöppent erre a virágro. És az azé lett piros. És mikor ez megtörtént, ez a nagy szégyen, ami úrá esett, eztet ugye nagyon nehéz vót neki éviséni. Tehát ezé lett ez szégyenvirág. Ez annak a maradványo. És a nők szégyenvirágjo. Tehát, ha a piros elmullik egészen, akkó nincs szégyen a földön. De még piros van a közepinn, egy kicsi szégyen tehát van.”¹⁴

Ha összevetjük az itt sorbeszedett öt változatot, első megállapításunk az lehetne, hogy a harmadik nem a mondaszöveget közli, hanem annak pusztá tartalmi kivonatát, bár kétségtelen, hogy mögötte halott szöveg lappanghat.

A második és a negyedik változathoz nem deríthető ki, hogy a közlő mely azonosítható növényfajra vonatkoztatja az eredetmagyarázó szöveget. Az első, harmadik és ötödik szöveg viszont olyan adatokat tartalmaz, amelyeknek alapján a növényfajta azonosítható.

Az első, második és negyedik szöveg kiolvashatóan Mária és a kis Jézus meneküléséhez köti a növényvel kapcsolatos eseményt, az ötödik esetében ez feltételezhető, a harmadik szövegben azonban minden bizonnyal egyházi sugallatra elterjedt másodlagos értelmezés fedhette el a Boldogasszonnyal kapcsolatos vonatkozásokat. Hasonló mechanizmus képzelhető el egy később idézendő délszláv változattal kapcsolatban is.

Kálmány Lajos adatközlője *hunyor*-ként határozza meg a füvet, s ezt háromszéki adatunkkal hitelesíthetjük, mivel ott is a hunyor szerepel. A botanikai kézikönyvekben azonban inkább lapulevelű¹⁵ (lóromlevelű¹⁶) keserűfűként ismeretes a latin nevén *Polygnum lapathifolium* L. (A borsos és baracklevelű keserűfűfajtáknál a hunyor egyéb névváltozatként megtalálható, az azonosítás tehát megnyugtató.¹⁷) A szövegeinkből kiolvasható levélfoltokat a botanikus így írja le: „A levelek közepét gyakran sötét bíboros barna vagy csaknem fekete folt ékesíti.”¹⁸ Ötödik szövegünk más növényhez köti az eredetmagyarázó mondat: gombosi adatközlőnk szerint a *szégyenvirág* virágjának közepén látható néhány bíborszínű szíromlevél színe ered Mária havi tisztulá-

sától. A szégyenvirág azonos a vadmurokkal (*Daucus carota* L.), nevezik még vadrépának és a vadsárgarépának is.¹⁹

Az öt variáns alapján úgy látjuk, hogy a „Máriaülte gaz” eredetmagyarázó monda valószínűleg a *Polygonum lapathifolium* L.-hez kötődik, a *Daucus carota* L. emlegetése ezzel a mondatípussal kapcsolatban minden bizonnyal a „Szégyenvirág” eredetmagyarázó mondatípussal való kontaminálódását jelenti. Feltevésünket alátámasztani látszik, hogy a szlovák mondahagyományban is a lapulevelű keserűfűvet nevezik „Szűz Mária füvének”, s amelyhez ugyancsak azonosan szerkesztett motívum kötődik.²⁰

Rendelkezünk továbbá egy adattal, amely a Kálmányénál is korábbi, s amelyen elindulva minden bizonnyal újabb növényfajtrát lehetne bekapcsolni a „Máriaülte gaz” mondatípus körébe. Herman Ottó idézi Borbás Vince egri adatát, amely szerint a múlt század hetvenes éveiben a közönséges szeplőlaput (*Cerinth minor* L.) nevezte a nép *boldogasszony csepegtette fű*nek is.²¹ Sajnos, még nem ismerünk olyan eredetmagyarázó mondaszöveget, amely ezt az igen beszédes népi elnevezést indokolná vagy magyarázná. Elképzelhető, hogy egri etnobotanikai munkákban mégis felbukkan előbb vagy utóbb. A növénytan leírása szerint ennek a növénynek a levelei „gyakran kerek, fehér foltoktól szeplősek.”²² Zavaró mozzanat, hogy itt a foltok *fehérek*. Mint azonban egy délszláv adat alapján látni fogjuk, a boldogasszony füvének más értelmezése is lehetséges.

Veselin Čajkanović kéziratból sajtó alá rendezett szerb etnobotanikai szótárában²³ két becses adattal találkozunk, amely komparatistikai szempontból járulhat hozzá a mondatípus elterjedésének vizsgálatához. Bosznia nyugati részéből idézi az alábbi leírást: „Boldogasszony füvének hív a nép Janjban egy mezei növényt, amelynek lándzsás levelei és fürtösen elhelyezkedő barnáspiros virágai vannak. Minden levél felső felén egy-egy sötétpiros szeplő látszik, amely leginkább vércsepptől eredő folthoz hasonlatos. A hiszékeny és babonás janji asszonyok úgy tartják, hogy ez a Boldogasszony vére, amely havi tisztulásakor csepepent ágyékából ennek a növénynek a levelére. Ezért adták neki a Boldogasszony füve nevet.”²⁴

Mint az idézetből láthatjuk, alapján véve identikus eredetmagyarázó mondáról van szó, a szöveg azonban nem közli a növény hivatalos vagy latin nevét. Mivel azonban az idézett leírás a szótár utólagosan készített függelékéből származik — szerzője nem Čajkanović — azt lehetne hinni, hogy a Čajkanović által a kötetben másutt adott latin elnevezés vonatkozik erre is. (Ez az elnevezés: *Hypericum perforatum* L.²⁵) Magunk úgy véljük azonban, hogy a fentebb idézett leírásban ugyancsak a lapulevelű keserűfű (*Polygonum lapathifolium* L.) gyanítható, a levelek formájának, sötétpiros foltjának, valamint fürtös virágjai színének leírása is pontosan ráillik a keserűfűre. Ez a nyugat-boszniai aetiológiai monda tehát minden bizonnyal az előbbieken idé-

zett magyar mondaszövegek délszláv variánsa, s a növény is, amelyre a néphagyomány vonatkoztatja, azonosnak tekinthető. (Az eredeti közlés megtekintésével ezt a feltevést igazolni látjuk. Az idézet forrásának szerzője, Rade Rakita ugyanis, bár kérdőjellel ugyan, gondolt a Polygonum lapathifoliumra. A növénynek ez a feltételezett besorolása azonban a Čajkanović-féle szótárba nem került bele. Nem tudni, hogy a sajtó alá rendező miért mellőzte az idézet elejéről az eligazító latin elnevezést. Talán azért, mert nem volt azonos a másik „boldogasszony füve” latin elnevezésével? Mindenesetre úgy látszik, hogy elkerülte a figyelmét: itt az azonos név alatt (bogorodičina trava) mindenképpen két növényről van szó.²⁶

Ugyancsak „boldogasszony füve” (bogorodičina trava) néven található Čajkanović szótárában egy másik növényfajta, a közönséges orbáncfű (*Hypericum perforatum* L.), amelyhez ugyancsak kötődik eredetmagyarázó monda, bár a növény maga külső jegyei tekintetében nem felel meg a lapulevelű keserűfűnek.²⁷ A *Hypericum perforatum* L. — mint neve is sejteti engedi — levelein átlátszóan pontozott, egyik magyar népi elnevezése szerint „lukaslevelű fű”.²⁸ Nyilván az a tulajdonsága aktualizálta a szerb tradícióban vele kapcsolatban a Boldogasszony-mondát. Čajkanović Pavle Sofrić híres könyvéből idézi a kapcsolódó eredetmagyarázó mondát: „A boldogasszony fűvének levelein levő szeplőkről mesélik Niš környékén a következő aetiológiai mondát: Boldogasszony, miután bedagasztotta a kenyeret, megmosta a kezét, s a lehulló cseppektől keletkezett a növényen a sok szeplő.”²⁹

A jelen pillanatban nem tudjuk adatokkal alátámasztani azt a feltételezett összefüggést, amely az Eger környékén egykor ismert boldogasszony csepegtette fű (*Cerinth minor* L.) és a Szerbiában eredetmagyarázó mondával is identifikált boldogasszony füve (*Hypericum perforatum* L. — bogorodičina trava) között elképzelhető. E két növényt a velük kapcsolatban feljegyzett vagy feltételezett eredetmagyarázó mondák köthetik össze, mivel esetükben nem piros foltokról van szó. A fehér és az átlátszó foltokat a népi aktualizáló-mondaalkotó tevékenység bizonyosan nem köthette Mária havi tisztulásához.

A felsorolt magyar és összehasonlító szláv változatok alapján arra kell gondolnunk, hogy a közös európai aetiológiai mondakincsben az egyes növények levelén látható piros foltokat Boldogasszony lehulló tisztulásának tulajdonítja a népi képzelet, a Megváltó lecsepegtő vérére idéző változat — mint már utaltunk is rá — minden bizonnyal másodlagosan sugallt egyházi eredetmagyarázat lehet. Az ötödik szövegben idézett szégyenvirág-motívum ugyancsak kontaminációs úton kerülhetett ebbe a mondakörbe. Az egyetlen hiányos magyar adat, valamint a mondával alátámasztott szerbiai adat alapján pedig arra kell gondolnunk, hogy egyes nem piros foltokkal tarkított levelű növények esetében Mária valamely köznapi tevékenységéhez (kenyérdagasztás, kézmosás) köti a népi képzelet a foltok keletkezését. A magyar monda-

kincs vonatkozásában azonban ez az utóbbi csupán feltevés mindaddig, míg föl nem bukkan egy igazoló eredetmagyarázó mondaszöveg. Ez pedig vagy megtörténik vagy nem.

Elgondolkodtató egyébként, hogy ez az adat éppen Egerben bukkan fel, és a jelen pillanatban máshonnan nem ismerjük analógiáit — legalábbis a magyar nyelvterületen nem. Úgy véljük, hogy Eger lakosságának hovatarozása talán utalhat bizonyos mozzanatokra, amelyek nem hagyhatók figyelmen kívül a kérdés vizsgálatakor. Borbás Vince (és az őt idéző Herman Ottó, valamint Wagner János, aki ugyancsak közli a „boldogasszony csepegtette fű” elnevezést³⁰) nem utal arra, hogy Egerben mely nációhoz tartozó közegben jegyezte fel az adatot. A feljegyzés idején — a XIX. század hetvenes éveiben — ebben a városban túlnyomórészt magyar lakosság élt, bár az egyes kimutatások alapján még akkor is számolni kellett más nemzetekkel is: szórvány szerb eredetű lakossággal, s talán görögökkel is. Az egri várostörténetnek ugyanis a XVI. századtól egészen a XIX. század végéig nem elhanyagolható tényezője volt az a szerb lakosság, amely a vár török birtokbavétele óta ott élt, majd Csarnojevics ipeki pátriárka nagy balkáni kivándorlása (1690) után Egerbe is beköltözött. Az egri szerb kolónia három évszázados kontínuus gazdasági, kereskedelmi, egyházi tényező volt a városban; nyomaival, hatásával lassú lemorzsolódása, szétszóródása valamint beolvadása után is számolni kell.³¹ Arra gondolunk tehát, hogy a szerb lakosság emléke a város és környéke népi hagyományvilágában is fönnmaradhatott, s Borbás Vince etnobotanikai adata talán éppen a magyarba beolvadt tradícióhoz köthető. Az eddig ismert adatok alapján ez nem igazolható, a föntiekben ismertetett szerbiai szerb analógia azonban ezt a feltevést nem zárja ki, sőt inkább lehetővé teszi.

A magyar—délszláv folklór-komparatiztika szempontjából — úgy véljük — nem érdektelenek azok a történeti mozzanatok sem, amelyek Szeged városának egyháztörténetével kapcsolatosak. Bálint Sándor, a „szögedi nemzet” történetének, egyház- és művelődéstörténetének valamint néprajzának és népi vallásosságának kitűnő ismerője és monográfusa foglalkozott a ferencesek szegedi megjelenésével és tevékenységével. Tőle tudjuk, hogy a hódoltság idején a török a ferenceseken kívül más szerzetesrendet nem tűrt meg a városban, őket is elsősorban azért, mert a szegedi franciskánusokat viselkedésük, külső jegyeik tekintetében analógiás szálak kötötték — legalábbis a török szemében — a kolduló dervisrendekhez. Az akkori Dél-Magyarország megmaradt híveit és papságát a pápa a belgrádi missziós püspök joghatósága alá rendelte, ezáltal Szeged és környéke missziós területté vált. A belgrádi missziós püspökök általában a bosnyák ferencesek köréből kerültek ki, s a joghatóságuk területén élő híveik látogatását is általában bosnyák ferencesek kíséretében — és inkognitóban — bonyolították le. Ily módon valószínűleg közvetlen útjai alakulhattak ki a magyar—délszláv kölcsönhatásoknak a népi vallásosság területén is.³²

Nem lehetetlen, hogy a Kálmány Lajos által Szőregen feljegyzett eredetmagyarázó monda a „Máriaülte gaz” keletkezéséről egyes vonásaiban a Balkán felé mutat, ahol — éppen Nyugat-Boszniában — ugyanez a monda nyert — száz esztendővel később — megörökítést. Mindenképpen nyitott tehát a kérdés, hogy ennek az eredetmondának magyar nyelvterületen való elterjedésében nem kell-e azokra a balkáni bogumil hatásokra gyanakodnunk, amelyekről Bálint Sándor megállapította, hogy a szegedi néphagyományban itt-ott felcsillannak.³³

Hangsúlyozzuk azonban, hogy az előbb elmondottak csupán feltevések, amelyeknek igazolásához a magyar és a balkáni néphagyománynak nagyobb variánsanyaggal kellene rendelkeznie, ugyanakkor szükség lenne arra is, hogy más környező népek és országok népi hagyományvilágában is elemzésre kerüljön a „Máriaülte gaz” eredetmagyarázó monda.

Bízunk benne, hogy ezt Nagy Ilona, a magyar eredetmonda-katalógus összeállítója, el is végzi. Magunk mindössze néhány komparatív szempont felvetésével kívántunk hozzájárulni a kérdés jobb megvilágításához.³⁴

Jegyzetek

- 1 Vö. TAGUNG 1964, VOIGT Vilmos 1965, FERENCZI Imre 1966, FERENCZI IMRE 1967, KÖRNER Tamás 1967, DOBOS Ilona 1970, VOIGT Vilmos 1974, DÖMÖTÖR Tekla 1978, továbbá az időszak néprajzi kézikönyveinek monda-fejezetei.
- 2 Vö. ZENTAI Tünde 1974, ZENTAI Tünde 1976, VOIGT Vilmos 1976, BIHARI Anna—SZUHAY Péter 1978, továbbá PÓCS Éva 1979.
- 3 BIHARI Anna 1980, a katalógus előzménye és szerves része: KÖRNER Tamás 1970.
- 4 Vö. KRUPA András 1981-es jegyzeteit, amelyeket BIHARI Anna állított össze. A magunk gombosi hiedelemmonda-gyűjtésének besorolása is a magyar hiedelemmonda-katalógus alapján történt. A gombosi mondakorpusz és értelmezése 1986—1987 során jelenik meg.
- 5 PENAVIN Olga 1984 és NAGY Géza 1985 apparátusában nincs nyoma annak, hogy a hiedelemmondák besorolásánál felhasználásra került volna BIHARI Anna katalógusa.
- 6 Vö. VOIGT VILMOS 1972, NAGY Ilona 1977, DÖMÖTÖR Tekla 1979. A mondák felosztásával kapcsolatban vö. KÖRNER Tamás 1967, DÖMÖTÖR Tekla 1979 és VOIGT Vilmos 1982.
- 7 Vö. BERNÁT László 1982. A Krisztus- és Szent Péter-mondák legutóbbi szép gyűjteménye: POLNER Zoltán 1983.
- 8 BIHARI Anna 1980. 120—124.
- 9 VOIGT Vilmos 1972.
- 10 KÁLMÁNY Lajos 1885, 29.
- 11 BERZE NAGY János 1940. II. 607., a jegyzetek: 620.
- 12 PÉNTEK János—SZABÓ T. E. Attila 1976, 211.

- ¹³ KRUPA András 1984. 205., a jegyzetek: 299. és 323.
- ¹⁴ JUNG Károly 1983.
- ¹⁵ JÁVORKA Sándor—CSAPODY Vera 1958, 119.
- ¹⁶ Wagner János 1908, 190.
- ¹⁷ Vö. WAGNER János 1908, 208.
- ¹⁸ WAGNER János 1908, 190.
- ¹⁹ Vö. JUNG Károly 1983 és JUNG Károly 1984, valamint botanikai leírása: WAGNER János 1908, 289.
- ²⁰ Lásd Viera Gašpariková jegyzeteit: KRUPA András 1984, 299.
- ²¹ Vö. HERMAN Ottó 1914, 673, valamint forrását: BORDÁS Vince 1874, 543., továbbá: WAGNER János 1908, 183.
- ²² WAGNER János 1908, 184.
- ²³ ČAJKANOVIC, Veselin 1985.
- ²⁴ „Bogorodičina trava. Tako narod u Janju naziva jednu livadsku biljku sa kopljastim listovima i grozdastim smeđocrvenkastim cvijetom. Na sredini svakog lista, s gornje strane, nalazi se po jedna zatvoreno-crvena pjega koja je najsličnija nekoj mrlji nastaloj na nekom predmetu od kapi krvi. To je i dalo povoda lakovjernim ženama vračarama u Janju, da poveruju u to da je to krv sv. Bogorodice koja je kanula za vrijeme menstruacije iz njenog polnog organa na listove ove biljke, pa su joj otuda dale ime: Bogorodičina trava.” ČAJKANOVIC, Veselin 1985, 259. Az adat a sajtó alá rendező Vojislav ĐURIC pótlása.
- ²⁵ ČAJKANOVIC, Veselin 1985, 35.
- ²⁶ Vö. RAKITA, Rade 1971, 77.
- ²⁷ ČAJKANOVIC, Veselin 1985, 35.
- ²⁸ Magyar nevével és tulajdonságaival kapcsolatban lásd: WAGNER János 1908. 280.
- ²⁹ „O postanku pega na lišću bogorodičine trave priča se u okolini Niša etiološka skaska. Bogorodica, pošto je umesila hleb, oprala je ruke, i od kapljica, koje su pale na tu biljku, dobilo je lišće pege.” ČAJKANOVIC, Veselin 1985, 36. Forrása: SOFRIC, Pavle 1912, 13. A *Hypericum perforatum* L. nevű boldogasszony fűvét (bogorodičina trava) Nyugat-Boszniában is ismerik, kapcsolódó eredetmondáról azonban nincsenek adatok: RAKITA, RADE 1971, 78.
- ³⁰ Vö. WAGNER János 1908, 183.
- ³¹ Az egri szerbek és görögök történetének alapos összefoglalása: BIHARI József 1956.
- ³² Vö. BALINT Sándor 1983, különösen 30—31.
- ³³ BALINT Sándor 1943, 63.
- ³⁴ Itt köszönjük meg NAGY Ilona lekötelező szívésségét, hogy lehetővé tette a betekintést a készülő magyar eredetmonda-katalógus „Máriaülte gaz” típusával kapcsolatos céduláiba. Ebben az anyagban KÁLMÁNY Lajos és BERZE NAGY János adatai szerepelnek. A jelen dolgozattal tehát a magyar nyelvű variánsok száma ötre emelkedett. A KRUPA András adatához írt jegyzet alapján tudjuk, hogy e mondatípusnak már típuszáma is van: vö. KRUPA András 1984, 323. E jegyzet alapján még úgy tűnik, hogy a típusnak mindössze egy variánsa ismeretes.

- BALINT Sándor
1943 *A szegedi népelet szakrális gyökerei.* In: *Sacra Hungaria*, Kassa, 55—77.
1983 *Szeged-Alsóváros*, Budapest.
- BERNÁT László
1982 *A magyar legendamesék típusai* (AaTh 750—849). Magyar Népmese-katalógus 3. Budapest.
- BERZE NAGY János
1940 *Baranyai magyar néphagyományok.* I—III. Pécs.
- BIHARI Anna
1980 *Magyar hiedelemmonda-katalógus.* Előmunkálatok a magyarság néprajzához 6. Budapest.
- BIHARI Anna—SZUHAY Péter
1978 *Mítosz és hiedelemmonda.* In: *Mítosz és történelem.* Előmunkálatok a magyarság néprajzához 3. Budapest. 167—178.
- BIHARI József
1956 *Fejezetek az egri szerbek és görögök történetéből.* *Az Egri Pedagógiai főiskola Évkönyve* II. 392—456.
- BORBÁS Vince
1874 *Növényntani elnevezések.* *Magyar Nyelvőr* III. 542—544.
- ČAJKANOVIC, Veselin
1985 *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama.* Rukopis priredio i dopunio Vojislav ĐURIĆ. Beograd.
- DOBOS Ilona
1970 *A történeti mondák rendszerezéséről.* *Ethnographia* LXXXI. 97—112.
- DÖMÖTÖR Tekla
1978 *A tipizálás a népmondában.* *Ethnographia* LXXXIX. 529—539.
1979 *Monda.* In: *A magyar folklór*, Budapest, 259—282.
- FERENCZI Imre
1966 *Mondaterminológiák és műfajkritériumok.* Néprajzi Dolgozatok 19. Szeged.
1967 *A népmonda helye az epikumban.* Néprajzi Dolgozatok 20. Szeged.
- HERMAN Ottó
1914 *A magyar pásztorok nyelvkinccse.* Budapest.
- JÁVORKA Sándor—CSAPODY Vera
1958 *Erdő mező virágai.* Budapest.
- JUNG Károly
1983 „Mire a kétezer betellik . . .”. *Magyar Szó*, aug. 13. 13.
1984 *A kisebbedő virágokról.* *Magyar Szó*, szept. 15. 15.
- KÁLMÁNY Lajos
1885 *Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya.* Budapest.
- KÖRNER Tamás
1967 *A magyar hiedelemmondák rendszerezéséhez.* *Ethnographia* LXXVIII. 280—285.

- 1970 Mutatvány a készülő magyar hiedelemmonda-katalógusból. B. A halál és a halottak. *Ethnographia* LXXXI. 55—96.
- KRUPA András
1981 *Újkígyósi mondák és igaz történetek*. Békéscsaba.
1984 *Rozprávky nanički Žofky — Zsófia néni meséi*. Békéscsaba.
- NAGY Géza
1985 *Karcsai népmesék* I—II. UMNGY XIX—XX. Budapest.
- NAGY Ilona
1977 Eredetmagyarázó monda. In: *Magyar Néprajzi Lexikon* 1. Budapest, 719—720.
- PENAVIN Olga
1984 *Jugoszláviai magyar népmesék* II. UMNGY XVI. Budapest.
- PÉNTÉK János—SZABÓ T. E. Attila
1976 Egy háromszéki falu népi növényismerete. *Ethnographia* LXXXVII. 203—225.
- PÓCS Éva
1979 A népi gyógyászat és a néphit kutatásának határterületei. *Orvostörténeti Közlemények Suppl.* 11—12. Budapest, 61—75.
- POLNER Zoltán
1983 *Mikor az úr Jézus a földön járt*. Békéscsaba.
- RAKITA, Rade
1971 Narodna vjerovanja u predjelu Janj. *Glasnik Zemaljskog muzeja. Etnologija* (Nova serija) XXVI. Sarajevo, 39—83.
- SOFRIĆ, Pavle (Niševljanin)
1912 *Glavnije bilje u narodnom verovanju i pevanju kod nas Srba*. Beograd.
- TAGUNG
1964 *Tagung der Sagenkommission der International Society for Folk-Narrative Research*. Budapest.
- VOIGT Vilmos
1965 A mondák műfaji osztályozásának kérdéséhez. *Ethnographia* LXXVI. 200—220.
1972 Eredetmítosz. In: *Világirodalmi Lexikon* 2. Budapest, 1196.
1972a Eredetmonda. In: *Világirodalmi Lexikon* 2. Budapest, 1196—1197.
1974 A mondák strukturális-morfológiai vizsgálata. *MTA I. Osztály Közleményei* 29. 309—326.
1976 Miért hiszünk a hiedelmekben? A hiedelem paradigmatis és szintagmatis tengelye. *Ethnographia* LXXXVII. 559—568.
1982 Monda. In: *Világirodalmi Lexikon* 8. Budapest, 515—518
- WAGNER János
1908 *Magyarország gyomnövényei*. Budapest.
- ZENTAI Tünde
1974 A monda és a néphit összefüggéseinek törvényszerűségei. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* XIX. Pécs, 229—239.
1976 A hiedelemmonda tartalmi és formai szerveződése. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* XX—XXI. Pécs, 145—152.

Rezime

Prilog pitanju rasprostranjenosti etiološkog predanja o „Bogorodičnoj travi“

Autor u svom radu obrađuje tip predanja o „Bogorodičnoj travi“, koja je u mađarskom folkloru poznata, ali nije doživeo analitički pristup. Pregledom štampanog folklornog materijala citira pet varijanti, među kojima je jedna zabeležena kod mađarskog stanovništva u Bogojevu, u Bačkoj. Komparacijom tih varijanata dolazi do zaključka, da mađarska tradicija „Bogorodičnom travom“ naziva biljku *Polygonum lapathifolium* L. i na osnovu nekih nepotpunih podataka zaključuje, da je i *Cerithe minor* L. verovatno vezan za ovu problematiku. Narodna tradicija koja je vezana za ove biljke poreklo crvenih pega na listovima ovih biljaka vezuje za menstruaciju Bogorodice. Uvidom u južnoslovensku botaničku mitologiju autor nalazi analogije za ovo etiološko predanje: određeni folklorni podaci iz Bosne i Srbije ukazuju na istu tradiciju. Ovi podaci se nalaze u etnobotaničkim radovima Pavla Sofrića i Veselina Čajkanovića. Na kraju autor zaključuje da se verovatno radi o analogijama zajedničkog porekla, o tradiciji koja je vezana za delovanje franjevac na balkanskim i mađarskim prostorima. Ovo etiološko predanje je inače poznato i u Evropi, u poznatom delu Denharta „Prirodna predanja“ (Natarsagen) citirane su varijante od nekih evropskih naroda.

Resumee

Beitrag zur Frage der Verbreitung der ethiologischen Sage, über den „Gras der Gottesmutter“

Der Verfasser bearbeitet in seinem Werk den Thypus der Überlieferung, über den „Grass der Gottesmutter“ der in dem ungarischen Folklor bekannt ist, aber keinen analytischen Zutritt erlebt hat. Auf Grund der Durchsicht des gedruckten folklorischen Materials, führt er fünf Varianten vor zwischen denen eine bei den ungarischen Einwohnern in Bogojevo, in der Bačka, vorhanden ist. Mit der Komparation dieser Varianten, kommt er zum Beschluss, dass die ungarische Tradition das „Gras der Gottesmutter“ eine Pflanze *Polygonum lapthfolium* L. nennt und auf Grund mangelhafter Daten, kommt er zum Beschluss, dass wahrscheinlich auch *Cerithe minor* L. mit dieser Problematik gebunden ist. Die Volkstradition, die sich an diese Pflanzen bindet, verbindet die Herkunft der roten Flecke, auf den Blättern dieser Pflanzen, mit der Menstruation der Gottesmutter. Durch Ansicht der jugoslawischen botanischen Mythologie, findet der Verfasser Analogien zu dieser ethiologischen Überlieferung: gewisse folklorische Daten aus Bosnien und Serbien, weisen auf die selbe Tradition hin. Diese Daten finden sich in den etno-botanischen Arbeiten von Pavle Sofrić und Veselin Čajkanović. Am Ende, stellt der Verfasser fest, dass wahrscheinlich von Analogien gemeinsamer Herkunft die Rede ist, von der Tradition, die mit der Aktivität der Franziskaner an den Balkaner und ungarischer Territorien verbunden sind. Diese ethiologische Überlieferung ist auch in Europa, durch das Werk von Denhart „Natarsagen“ bekannt, in dem Varianten einiger europäischer Völker zitiert werden.